

YENİ DÜNYA DÜZENİ: BARİŞ VE İŞBİRLİĞİ Mİ, ÇATIŞMA VE DÜZENSİZLİK Mİ?

Giriş

Son yıllarda uluslararası politika çok önemli gelişmelere sahne oldu. İkinci Dünya savaşından sonra uluslararası politikayı şekillendiren Soğuk Savaş ve bunun üzerine şekillenen iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş, Doğu - Batı cepheleşmesi ortadan kalkmış, Sovyetler Birliği dağılmış, Avrupa Birliği'ne doğru yeni adımlar atılmış, Doğu Avrupa ve Balkanlardaki komünist idareler devrilmiş ve Ortadoğu'da son kırk yılın en ciddi savaşlarından biri olan Körfez Savaşı yaşanmıştır. Bütün bu olaylar Türkiye için iki açıdan büyük önem arz etmektedir. Birincisi, hemen hemen bütün olaylar Türkiye'yi kuşatan coğrafyalar üzerinde yaşandı. Önümüzdeki yıllarda aynı coğrafyaların sorunlu bölgeler olarak kalmaları da büyük ihtimal dahilindedir. İkincisi, meydana gelen bu olaylar Türkiye'nin dış politikası üzerinde önemli etkiler meydana getirmiş ve Türkiye'nin milli ve güvenlik çıkarlarını ciddi bir şekilde tehdit etmiştir.

Şüphesiz son yıllarda meydana gelen gelişmeler Türkiye açısından çok önemli fırsatlar da doğurdu. Türkiye, yeni gelişmelerle beraber, Balkanlar, Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkasya'da daha büyük ve etkili bir rol oynama imkanı elde etti ve uzun vadede bölgesel bir güç olma fırsatı yakalamış oldu. Meydana gelen olayları daha iyi anlayabilmek için son yıllarda sık sık gündeme gelen ve tartışma konusu olan 'Yeni Dünya Düzeni' kavramının tartışılması ileride yapılacak olan değerlendirmelere ışık tutacaktır. Bu makalede daha ziyade Yeni Dünya Düzeni kavramı üzerinde durulacak ve uluslararası politikadaki gelişmelerin Türkiye açısından değerlendirilmesi bu çalışmayı tamamlayacak olan yeni bir makalenin konusunu teşkil edecektir.

Yeni Dünya Düzeni

Yeni Dünya Düzeni uluslararası politikada son yıllarda meydana gelen gelişmelerle beraber ortaya çıkan bir kavram, altı çizilerek belirtmeli ki bu kavram üzerinde herhangi bir uzlaşma ve görüş birliği mevcut değil. Berlin duvarının yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması dünya güç dengesinin de köklü bir şekilde değişmesine yol açtı. Bu gelişme birçok düşünür arasında farklı yorumları da beraberinde getirdi. Birçoklarına göre yeni düzen, cepheleşme ve çatışmadan ziyade işbirliği ve dayanışma üzerine kurulacak. Yeni sistemde hakim olan değerler ise Batı değerleri olacak. Yine yeni sistem iki kutupluluktan tek kutupluluğa geçecek ve bu yeni dönemde ABD dünyadaki tek hakim güç olarak belirecek. Başka bir grup düşünürüne göre ise dünyadaki güç dengesi değişti, fakat şu anda dünyada

Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir BAHARÇİÇEK

*İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
Öğretim Üyesi*

birden fazla güçten bahsetmek mümkündür. Yeni güç dengesinde Japonya ve Almanya gibi ekonomik olarak güçlü ülkeler de artık birer dünya gücü durumundadırlar. Bu iki görüşün ortak paydası yeni dönemde Batılı değerlerin (liberal demokrasi ve Pazar ekonomisi) dünyada hakim değer yargıları olacağı varsayımdır. Şüphesiz bu aşamada dünyanın nasıl bir güç dengesine doğru gittiğini kesin olarak ifade etmek mümkün değildir. Kimine göre dünya tek kutupluluğa doğru giderken, kimine göre çok kutupluluk kaçınılmazdır. Mesela yıllarca iki kutuplu dünya düzenini eleştiren Çinli liderlere göre önümüzdeki yıllarda dünya güç dengesi bir geçiş süreci yaşayacak ve çok kutuplu bir yapı ortaya çıkacaktır (1).

Bu iki düşünce akımının yanında üçüncü bir grup ise yeni dönemin etnik, dini ve milliyetçi akımlardan kaynaklanan düşük düzeyde çatışmalara sahne olacağını, banştan ziyade savaşın hüküm süreceğini vurgulamaktadır. Yeni dönemde bu akımlar hem dünya güvenliğini ve hem de Batılı değerleri tehdit edecektir. Kısacası, dünya yeni dönemde daha çok çatışmalara sahne olacaktır. Yine Çinli liderlere göre şu anda dünya güç dengesinde Batı lehine bir gelişme yaşanmaktadır. Fakat önümüzdeki dönemde iki kutuplu dünya sisteminin bastırıldığı çatışmalar dünyada hakim özellik olarak ortaya çıkacaktır(2).

Değişik düşünürler tarafından dünya düzeni farklı anlaşılmaktadır. Bununla beraber bu konudaki düşünceleri iki temel kategoriye ayırmak mümkündür: 1. Yeni dönemin en belirgin özelliği demokrasi, pazar ekonomisi, barış ve işbirliği olacaktır, 2. Yeni dönem, yeni çatışmalar ve yeni istikrarsızlıklar getirecektir.

Demokrasi ve Pazar Ekonomisi Çağı veya 'Tarihin Sonu'

Bir düşünce akımına göre demokrasi ve pazar ekonomisi anlamına gelen yeni dünya düzeni, nihai olarak barış ve işbirliği sonucunu doğuracaktır. Aaron Wildavsky'ye göre geçmişteki ampirik deliller de göstermiştir ki demokrasiler birbirlerine karşı savaş açmazlar. Eğer savaşlar bile bu çok az şiddeti ihtiva eder (3). Bu düşünce doğrultusunda Doğu -Batı cepheleşmesinin sona ermesi Avrupa kıtasını her zamankinden daha güvenli kılmıştır (4).

İki kutuplu dünya düzeninin gerilemesiyle beraber uluslararası sistem çok kutuplu bir yapıya doğru gitmektedir. Bu yeni yapı içerisinde Almanya, Birleşik Avrupa ve Japonya dünya politikasında yeni kutuplar olarak sahneye çıkmaktadırlar. Bu gelişme

yenidönemde ekonomik gücün askeri güçten daha önemli olacağını göstermektedir (5).

Yine bu düşünce akımına göre liberal demokrasi dünyada banş ve istikrar için temel ölçü olacaktır. Doğu Avrupa'deki sistemin iflası, Körfez Savaşı, komünizmin çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılması demokrasiyi Yeni Dünya Düzeninin temel aracı haline getirmiştir. Hiç şüphe yok ki birkaç yıl öncesine kadar kimse Sovyetler Birliği'nin dağılacağını ve komünizmin Rusya'da çökeceğini tahmin edemezdi. Yine birkaç yıl öncesine kadar Birleşmiş Milletlerin Kuveyt krizinde olduğu gibi kollektif bir şekilde hareket edebileceği akla gelmezdi.

Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Irak'ın yenilgiye uğratılması, aynı zamanda Üçüncü Dünya ülkelerinin ABD'ye karşı direnme güçlerini de önemli ölçüde zaafa uğratmıştır (6). Bu açıdan bakıldığında Yeni Dünya Düzeni hiç de yeni bir görünüm arz etmemektedir. Çünkü yeni dönem askeri ve ekonomik açıdan 1945'ten bu yana hakim olan eski dönem ile büyük benzerlikler arz etmektedir ve yeni dönem askeri ve siyasi açılardan ABD tarafından şekillendirilecek gibi görünmektedir.

Liberal demokrasiye dayalı bir dünya sisteminin hakim olacağı görüşünün en hızlı savunucularından biri, 'Tarihin Sonu' makalesini yazan Francis Fukuyama'dır. Fukuyama'ya göre liberalizmin komünizme galip gelmesiyle tarih sona erecektir. Çünkü insanlığın geleceği için geçerli tek sistem olarak liberalizm kalacaktır. Mesela Fukuyama'ya göre Batının ve Batılı değerlerin zaferi aynı zamanda diğer sistemlerin de çöküşünü ifade etmektedir. Fukuyama daha da ileri giderek 'insanlığın ideolojik evriminin nihai noktası liberal demokrasidir' der (7). Fakat Kurth, Fukuyama'dan farklı düşünmektedir ve 'Fukuyama'nın tarihi liberalizmle sona ermektedir, fakat dünya tarihi sona ermeyecektir' demektir. Kurth'a göre ne komünizm ne de kapitalizm tek başlarına geleceği belirleyemeyecek; gelecek büyük bir ihtimalle sosyal pazar ve organize kapitalizm tarafından şekillenecektir. Almanya ve Japonya sosyal pazar ve organize kapitalizm yoluyla dünyadaki lider güçler olacaklardır (8). Şüphesiz ki liberalizm komünizme galebe çaldı ve komünist ideoloji Batı için bir tehdit olmaktan çıktı. Fakat bu gelişme tek başına Batılı değerlerin tek hakim ideoloji olarak kalacaklarının göstergesi olamaz. Yeni dönemde Batı ve Batılı değerlere yeni ideolojilerin meydan okuması beklenmelidir. Mesela bazı Batılı değerleri reddeden İslami hareketler birçok İslam ülkesinde hızlı bir

gelişme göstermekte ve halk tarafından, Türkiye de dahil olmak üzere, yoğun bir destek bulmaktadırlar(9). Aynı oranda Hint kıtasındaki radikal Hindü hareketleri de Batıya yeni bir meydan okuma olarak algılanabilir.

Öteyandan Sovyetler Birliği'nin dağılmasını sadece ideolojiye bağlamak da yanlış olacaktır. Sovyetler'in dağılması, ideolojiden çok ekonomik gerilemenin bir sonucuydu. Paul Kennedy 1988'de yayınlanan kitabında; Sovyetler'in ekonomik sebeplerden dağılacağını iddia etmişti. Kennedy'ye göre er veya geç ABD de aynı kaderi paylaşacaktır (10). Yine Ravendal, süper güç çağıının artık geçtiğini ve dünya sisteminin artık ne ABD ve ne de herhangi bir devlet tarafından tek başına şekillendirilemeyeceğini ileri sürmektedir(11). Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması bu düşünceyi en azından bir süper güç için doğrulamaktadır. Fakat ABD için yapılan değerlendirmeler bu ülkenin Körfez savaşındaki rolü göz önüne alındığında yetersiz kalmaktadır.

İleri sürülen diğer bir iddiaya göre; Yeni Dünya Düzeni'nin belirgin bir özelliği de dünya güvenliğinin kolektif bir yapı kazanmaya başlamasıdır. Özellikle Körfez Krizi sonrası Irak'a karşı oluşturulan koalisyon, bunun en somut göstergelerinden biri olmuştur. Fakat hemen şunu ifade etmek gerekir ki krizin çözülmesinde ABD'nin rolü aynı zamanda bu ülkenin dünyayı tek başına yönlendirme emelini ortaya koymakta ve bu ülkeyi dünyanın ayakta kalan tek süper gücü konumuna getirmektedir (12).

ABD dünyanın tek süper gücü müdür? Bu sorunun cevabı, meselenin özünü oluşturmaktadır. Oldukça önemli bir yankı uyandıran makalesinde Gaddis, son yarım yüzyıldan beri ABD'nin milli güvenliğini tehdit edebilecek bir devlet veya devletler koalisyonu mevcut değildir' demektedir(13). Gerçekten de Doğu Blokunun çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber ABD, ekonomik ve askeri açıdan dünyanın en büyük gücü olarak kaldı. Şu anda dünyada barışı ve güvenliği koruyabilecek güce ve yeteneğe sahip tek ülke ABD görünmektedir

Şüphesiz Amerika'nın jandarmalığının getireceği finansal yükü, Körfez Savaşında olduğu gibi, diğer gelişmiş ülkeler paylaşacaklardır. Fakat bu tek kutuplu yapı içerisinde Üçüncü Dünya Ülkelerinin destek arayacakları ve yardım isteyebilecekleri bir güç mevcut görünmemektedir, Böyle olunca ayakta kalan tek süper gücün isteklerini kabul etmek tek çıkar yol olarak görülecektir.

Yeni Çatışma ve İstikrarsızlıklar Dönemi

Yukarıda özetlenen görüşün tam aksine yeni dönemin yükselen milliyetçi duygular, etnik çatışmalar ve dine dayalı dünya görüşlerinin yükselmesi sebeplerinden dolayı eskisinden daha çok çatışma yaratacağını söylemek de aynı oranda mümkündür. Özellikle 1945'ten beri hakim olan ve Soğuk Savaş tarafından şekillenen eski göreceli sakin ve nispeten çatışmasız ortam gittikçe kaybolmaktadır. Yerine dünyanın değişik bölgelerinde değişik milletler veya milletler grubu arasında yükselen çatışmalar ortaya çıkmaktadır (15). Özellikle milliyetçi ve dini hareketlerin Batı dünyasını ideolojik ve askeri açılardan tehdit etmesi, ihtimal dahilinde görülmektedir (16).

Bu görüşün en belirgin savunucularından biri olan Schlesinger'e göre 'Yeni Dünya Düzeni' güç politikası milliyetçiliğe dayalı mücadeleler ve etnik anlaşmazlıklar tarafından şekillenecektir (17). Özellikle Türkiye açısından düşünüldüğünde Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki istikrarsızlıklar, yeni dönemde barış ve istikrarın hiç de kolay olmadığını göstermektedir.

Önümüzdeki yıllarda Soğuk Savaş döneminin sakin ve tahmin edilebilen gelişmeleri bir nostalji olarak aranacaktır. Çünkü iki kutuplu eski dünya düzeni birçok sorunu, suni de olsa bastırmaktaydı. Buna benzer bir nostalji de Körfez, Savaşı sırasında yaşandı ve bölgedeki birçok halk, Osmanlı Devleti'nin özlemine yaşadı. Eğer Osmanlı Devleti bölgedeki hakim konumunu sürdürüyor olsaydı hiç şüphe yok ki Irak bu kadar sorumsuzca davranıp Kuveyt'i işgal etmeye kalkışmazdı(18). İki kutuplu eski yapı, dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan birçok çatışmanın sınırlı kalmasını sağlıyordu. Fakat artık bu iki kutuplu yapıdan söz etmek mümkün değildir(19). Mesela, Soğuk Savaş döneminde Balkanlar'daki çatışmaların meydana gelmesi oldukça zordu. En azından Batı, eski dönem olsaydı, sorunu çözmek için daha büyük çabalar sarf edecekti(20).

Yeni dönemin diğer bir çatışma kaynağını ise gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki mücadele oluşturacaktır. Soğuk Savaşın ortadan kalkmasıyla Doğu - Batı arasında bir savaş ihtimali hemen hemen ortadan kalkmış görünmektedir. Fakat bu gelişme, Kuzey - Güney sorununa herhangi bir çözüm getirmemiştir. Tam tersine Güney veya gelişmekte olan dünya bugün geçmişe göre daha çok dış tehdit ile karşı karşıyadır ve gelişmiş dünyaya daha çok bağımlı hale gelmiştir.

Chomsky'nin dediği gibi belki ABD Üçüncü Dünya Ülkelerini doğrudan kontrol etmek istemiyor, fakat buradaki bütün gelişmeleri de inisiyatifi altında tutmakta kararlı görünüyör(21).

Sonuç

Yukarıda verilmeye çalışılan değişik görüşler de göstermiştir ki Yeni Dünya Düzeni beklenenin aksine birçok yeni sorunu da beraberinde getirmiştir. Yeni dönemde askeri güvenlik hala önemini korumaktadır. Bununla beraber Batı için Sovyet tehdidi ortadan kalkmıştır ve Batının yeni güvenlik sistemi Rusya'yı da kapsayacak şekilde yemden çizilmektedir. Fakat Üçüncü Dünya Ülkeleri eskisinden daha çok dış etki ve tehditlere açıktır. Dünyanın birçok bölgesinin Batı açısından stratejik önemi azaldığı için, bu bölgelerdeki çatışma ihtimalleri de artmıştır.

Yeni Dünya Düzeninin iki kutuplu eski yapıdan farklı olacağı kesindir. Diğer taraftan yeni yapının ne olacağını tam olarak tahmin etmek mümkün değildir. Bununla beraber yeni sistemin çok kutuplu olacağı söylenebilir. Fakat bu kutupların yapısı farklılık gösterecektir. Mesela önümüzdeki yıllarda Rusya askeri süper güç olarak kalacaktır. Japonya ve Almanya ekonomik güçlere, Çin ve Hindistan demografik güçlere örnek olarak gösterilebilir. Sadece ABD hem askeri hem de ekonomik açıdan süper güç durumundadır. Dünya barışının geleceğini de büyük ölçüde güç merkezleri arasındaki ilişkiler belirleyecektir. Bu çok kutuplu yapıyı oluşturan devletlerin Üçüncü Dünya Ülkelerindeki çatışmaları önlemek ve çok önemli bölgesel krizleri çözmek için işbirliğinde bulunmaları şarttır. Körfez Savaşında bunun gerçekleşeceğine dair

umutlar belirmişti. Fakat Batı için stratejik önemi az olan krizlerde Batının aynı duyarlılığı ve işbirliğini göstermediği ortaya çıkmıştır. Bu gelişme ise Yeni Dünya Düzenine bağlanan umutları belki de başından yok etmiş oldu. Batı kendisi için stratejik önemi olan bölgelerde barış ve istikrarı sağlamakta kararlı görünmektedir. Bunu sağlamak için gerektiğinde Irak'a karşı savaş açılmıştır. Fakat Soğuk savaşın sona ermesiyle Batı açısından stratejik önemi azaldığı için Bosna'da yaşanan insanlık dramına adeta seyirci kalınmıştır.

Yine yeni dönemin hakim karakterinin liberal demokrasi olacağı ve Batının bütün dünyada bu düşüncenin gerektirdiği değerleri destekleyeceği düşüncesi bizzat Batı tarafından yalanlanmaktadır. Haiti'de ve Burma'da Batılı devletler antidemokratik yönetimlere karşı açık tavır alırlarken, Cezayir ve diğer bazı ülkelerde demokrasiye geçişi engelleyen hareketleri teşvik etmektedirler. Batılı Devletlerin, özellikle ABD'nin demokratik olmayan birçok devletlerle menfaatleri gereği dostluklarını sürdürdükleri bir dönemde liberal demokrasiyi dünyanın hakim karakteri yapacakları ve insan haklarını korumaya çalışacakları iddiası bu ülkelerin bu düşüncelerindeki çifte standardı sergilemektedir.

Ayrıca gelişmiş ülkelerin dünyada barış ve güvenlik için mevcut ekonomik dengesizliği giderici politikalar takip etmeleri gerekmektedir. Aksi halde ekonomik krizler birbirine gittikçe bağlanan dünyada beklenmedik sorunlar çıkarabilir ve bazı ülkeler ekonomik kriz yüzünden dünyanın globalleşen ekonomik yapısını tehdit eden hareketlerde bulunabilirler. Fakat son verilerin ışığında gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurumun daha da büyüdüğü görülmektedir.

DİPNOTLAR

1. Hwei-Ling HUO, (March 1992), 'Patterns of Behaviour in China's Foreign Policy , The Gulf Crisis and Beyond', **Asian Survey**, vol. 32, no. 3, s.256.
2. HUO , a.g.e., s.268-269.
3. Aaron WILDAVSKY, ' No War Without Dictatorship No Peace Without Democracy' . **Social Philosophy and Policy**, cilt 3. no. 1. 1985. s. 186
4. Richard ULLMAN, 'Enlarging the Zone of Peace', **Foreign Policy**, no. 80. Güz 1990, s.01 10.
5. Ken BOOTH, **New Thinking About Strategy and International Security**, London 1991, Harper Coolins Academic, s.2 ; James KURTH, 'Things to Come : The Shape of the New World Order', **The National Interest**, no.24. Yaz 1991. s.3.
6. James KURTH, 'Things to Come , The Shape of the New World Order', **The National Interest**, no. 24, Yaz 1991, s.3.
7. Francis FUKUYAMA, 'The End of History¹', **The National Interest**, Yaz 1989. s.3-4
8. KURTH, a.g.e.,s.11.
9. Judith MILLER, 'The Chalenge of Radical Islam', **foreign Affairs**, cilt 72, no. 2, 1993, s.43-56 ; Leon T. HADAR, 'What Green Peril?', **Foreign Affairs**, cilt 72, no.2, 1993, s.27-42; Daniel PIPES ve Patrick CLAWSON,
10. Paul H. NITZE, 'America : An Honest Broker' , **Foreign Affairs**, cilt 69, no. 2, 1990, s.1 1.
11. BOOTH, a.g.e., s.1
12. Stanley HOFFMAN, 'A New World and Its Troubles', **Foreign Affairs**, cilt 69, no. 4, 1990, s.1 15.
13. James SCHLESINGER, 'New Instabilities New Priorities', **Foreign Policy**, no. 85, 1991-92, s.4.
14. 'Ambitious Iran Troubled Neighbors', **Foreign Affairs**, cilt.72, no. 1, 1992-93, s. 122-141.
15. Bkz. Paul KENNEDY, **The Rise and Fall of the Great Powers**, (London 1988), Unwin Hyman.
16. Earl RAVENDAL, 'The Case for Adjustment', **Foreign Policy**, no. 81, 1990-91, s.4; RAVENDAL, s.7.
17. John Lewis GADDIS, 'Towards the Post- Cold War World', **Foreign Affairs**, cilt 70, no. 2, 1991, s.102.
18. Dominique MOISI, 'The International Disorder¹', **European Affairs**, August-September 23.
19. Graham FULLER, 'The Braking of Nations', **National Interest**; no. 26, 1991-92, s.14 ; J.J. MEARSHEIMER, 'Back to the Future', **International Security**, cilt 15, no. 1, 1990, s. 31; Robert JERVIS, 'A Usable Past for the Future', **Diplomatic History**, cilt 16, no 1, 1992, s. 78.
20. Heinz BRAHM, 'The Disintegrating of the Soviet Union and Europe', **Aussen Politik**, cilt 43, no. 1, 1992, s.53
21. Noam CHOMSKY. 'A View from Below', **Diplomatic History**, cilt 16, no. 1, 1991, s.87.